

Ормушев А.

АТА ЖОЛУН УЛАНТКАН КЫЗ

Ормушев А.

ДОЧЬ, ИДУЩАЯ ПО СТОПАМ ОТЦА

A. Ormushev

THE DAUGHTER FOLLOWING IN THE FOOTSTEPS OF THE FATHER

УДК: 94.5 929. 37.014

Бул макала кыргыз мамлекетин негиздөөчүлөрдүн бири Торокул Айтматовдун жана анын кызы Роза Айтматованын кыргыз эли үчүн жасаган кажыбас, кайратман эмгектери архивдик жана тарыхый документтердин негизинде жазылды.

Негизги сөздөр: мамлекет, коммунист, адилет, боорукер, сапат.

Данная статья подготовлена на основе архивных и исторических документах о неограниченном вкладе и трудах одного из основателей кыргызской государственности Торокула Айтматова и его дочери Розы Айтматовой.

Ключевые слова: государство, коммунист, справедливость, добрый, качество.

This article is based on archival and historical documents on the invaluable contribution and works of one of founders of the Kyrgyz statehood of Torokul Aitmatov and his daughter Roza Aitmatova.

Key words: state, communist, justice, kind, quality.

Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнө эмгек сиңирген ишмер, физика-математика илимдеринин кандидаты, доцент “Аялдарды колдоо борборунун” жетекчиси, агартуучу, илимпоз, жана коомдук ишмер Розетта Төрөкуловна Айтматова өзүнүн 80-чи жаркыраган жазын көптөгөн ийгиликтер менен тосуп отурат.

Бирок бул ийгиликтер оңой-олтон эле пайда боло койгон эмес. Анын атасы Төрөкул Айтматов 1934-жылы Москвадагы саясий кызматкерлерди даярдоочу “Марксизм-Ленинизм” деп аталган атайын курска Кыргызстандын партиялык Борбордук Комитетинин расмий жолдомосу менен барып билим алган. Бир жылдан кийин өзүнүн демилгеси менен Москвадагы тарыхый-архивдик институтка тапшырат, бүт экзамендерин эң жогорку деген бааларга берип, бул окуу жайда окуусун улантат. 1937-жылы 8-мартта Төрөкул менен Нагима төртүнчү перзентүү болуп, атын Розетта деп аташат. Роза эженин алгачкы ымыркай кези Москва шаарында өткөн. Ошол 1937-жылы ССРдин Коопсуздук Комитети Совет бийлигин кулатууга катыштыгы бар деген шылтоо менен көптөгөн коммунистерди камакка ала баштаган. Адилетсиз саясаттынын капшабы менен Төрөкул Айтматовко дагы жалган жалаа жабылып, сурак жүрө баштаган. Алдын ала бир жамандык болоорун сезген Төрөкул, күз айынын башында Нагима апаны Чыңгыз, Ильгиз, Люса жана беш айга жаңы толгон Розаны поездке салып Шекерге жөнөткөн.

Көп өтпөй эле 1937-жылы 1-декабрда Москва шаарынын Дзержинский атындагы райондук партиянын комитетинин бюросунун чечими боюнча жогоруда аталган институттун студенти Төрөкул Айтматовко жалган саясий күнөө коюлуп, Коммунисттик партиянын катарынан чыгарылып, убактылуу Москва шаарындагы саясий күнөөкөрлөрдү камоочу жайга камакка алынган. [1]

1938-жылы 14-январда ССРдин Коопсуздук Комитетинин кызматкерлери коммунист Төрөкул Айтматовду Москва шаарынан поезд менен Фрунзеге алып келип, ошол мезгилдери адамдардын жүрөгүнүн үшүн алган НКВДнын түрмөсүнө камашкан. 15-январда 37-жаштагы коммунист Төрөкул Айтматовко “Совет бийлигин кулатууга куралдуу көтөрүлүш даярдаган саясий улутчулардан партиясынын өкүлү болгон” деген саясий күнөө коюлуп (58 ст.П.1,2,4,7,10,11.УК РСФСР). Ал эми 16-январда мамлекеттик коопсуздукту сактоо комитетинин кенже лейтенанты Климанов жана тергөөчү Трубников Төрөкул Айтматовдун үстүнөн суракты жүргүзүүнү баштаган. [2]

Коопсуздук Комитеттин архивиндеги документтер менен иштеп жатып, кыргыздын белгилүү улуу инсандардын башынан өткөргөн азаптуу күндөрүн, мамлекетибизди башкарып жаткан саясий жетекчилердин адилетсиздигин, эки жүздүүлүгүн чагылдырган тарыхый документтердин сакталып калганына миң мертебе шүгүр кылдым. Анткени сурак жүргүзгөн протоколдордо сакталып калган, чынчыл коммунист менен кара өзгөй, жогору жактын буйругун кыңк дебей аткарган, улутчул-шовинисттин суроо-жооптору буга далил боло алат.

Коммунисттик коомду курууга чын жүрөгү менен берилген Төрөкул Айтматов өзү куруп жаткан Совет бийлигин кулатууга барат беле? – Жок, ал тескеринче биринчилерден болуп Совет бийлигин кулатууларга каршы чыкмак. Аны сурак жүргүзгөндөр деле эң жакшы түшүнүшкөн. Бирок ошол мезгилдеги саясат билимдүү, өз улутунун жетекчиси боло турган, кайраттуу жаш коммунистерди каралоо менен аларды жок кылуу багытын көздөшкөн.

Төрөкул Айтматов өз убагында орус-тузем мектебининен, жумушчулардын эмгек мектебинен билим алып орусча-кыргызча сүйлөп, жаза билгендиктен комсомол уюмунда, кийин Туркестан фронтунда лектор болуп Совет бийлигин орнотууга жигердүү катышкан. Кийин Төрөкул Айтматов Ташкендеги советтик-партиялык мектепте, Москвадагы

Чыгыш эмгекчилер университетинде окуп келип (1921-1924жж.) облусттук партиялык кызматтарда иштеп жүрүп 1925-жылы март айында Коммунисттик партиянын катарына өткөн. [3]. 1925-жылы Кыргыз обкомунун II-конференциясында үгүт-насыят бөлүмүнүн башчысынын орун басары, кийин III-парт конференцияда бөлүм башчы болуп дайындалат [4].

Төрөкул Айтматов Каракол-Нарын округдук комитетинин, Жалал-Абад кантондук комитеттин катчысы, 1929-1931-жылдары Кыргыз АССРнин өнөр жай соода эл комиссары жана эл чарбасынын борбордук Советинин председатели.1931-1933-жылдары Араван райкомунун 1-чи катчысы. 1934-1935 жылдары Кыргыз обкомунун экинчи катчысы болуп иштеген. [5].

Төрөкул Айтматовдун Кыргызстанда Совет бийлигин орнотуудагы эмгегин баалаган коммунистер өз убагында туура төмөндөгүдөй баа берген. Мисалы, Кыргыз обкомунун жооптуу катчысы Шахрайдын 1933-жылы 9-майда Төрөкул Айтматовко берген расмий мүнөздөмөсүндө мындай деп жазылган: “Жолдош Т.Айтматов саясий жактан бышып жетилген, уюштуруу иштеринде сыналган. Өтө жөндөмдүү, келечеги көп, өсө турган коммунист. Идеологиялык жактан туруктуу, тартиптүү” [6]

Бирок, бардык эле коммунистер мындай ойдо эмес эле, Төрөкул Айтматовдун саясий жактан такшалган, өтө тың, келечекте Кыргыз мамлекетинин биринчи жетекчиси боло турганын алдын ала сезген ичитар, көрөөлбаган партиялык кызматкерлер тарабынан жалган жалаа жабылган арыз жогору жака түшкөн. Ошол арамзалык менен жазылган тоголок арыз Төрөкул Айтматовдун саясий-партиялык өсүү карерасы эле эмес, анын кырчындай өмүрүн кыюуга себепкер болгону баарыбызга белгилүү.

Роза эже өмүр бою атасы Төрөкулдун эркектерден сөздөрүн уга албай, аталык мээримин көрбөй, ичине толгон чоң куса, сагыныч менен балалыгын өткөргөн.

Согуш мезгилдеги оор турмуш жөнүндө Роза Төрөкуловна өзүнүн “Тарыхтын актай барактары” деген китебинде өтө кеңири баяндаган. Бул китеби менен Роза Төрөкуловна кыргыз элине эң мыкты жазуучу катары өзүн көрсөтө алды.

Роза Төрөкуловна Айтматованын чоң илимге таштаган кадамы 1956-жылы Ленинграддагы киноинженерледи даярдоочу окуу жайдын электротехникалык бөлүмүндө студент болгон мезгилдерде эле башталган. Кыргыз айылындагы орто мектепти эң мыкты бүтүп келген, билим алууга өтө дилгир, айрыкча физика илимине болгон кызыгуусу күч алган Роза институттагы студенттердин илимий коомунда мүчө болуп, илимий талаш-тартыштарга жигердүү катышып жүргөн.

Бирок, үй-бүлөлүк шартка байланыштуу 2-курсту бүткөндөн кийин, Кыргызстандын ошол кездеги борбору болгон Фрунзе шаарындагы В.Маяковский

атындагы кыз-келиндер педагогикалык окуу жайынын физика-математика бөлүмүнө которулат. Эмне үчүн Роза Төрөкуловна Кыргыз Мамлекеттик университеттин ошондой эле бөлүмүнө келип кирбей, кыз-келиндер педагогика институтун тандаган? Анткени Роза эже Россиянын эң мыкты шаарында билим алып жүргөндө, Кыргызстандан барган, өзгөчө айылдан келген кыздардын практикалык иштерди аткарууда кыйналганын көргөн. Ошондо эле айылдагы мектептерде жаштарды окутууну көтөрүү керектигин сезип, канткенде жардам берүүгө болот деген ойдо калган. Мына эми ал оюн ишке ашырууга мүмкүндүк түзүлгөн.

Канында атасы Төрөкул менен энеси Нагиманын кыял-жоругу сакталган Роза эже дагы эң биринчи кезектеги кызыкчылыкты өзүнө эмес, айылдагы мектепте билим алып жаткан балдарга жардам берүүнү ойлоп, мугалим болом деген ниетте кыз-келиндер институтун тандап алган.

Өзүнүн эмгек жолун 1963-жылы институтту ийгиликтүү аяктаган соң, Көгүлтүр Ысык-Көлдүн Рыбачьеде шаарындагы №3 мектебинде физика сабагынан мугалим болуудан баштаган.

Роза Төрөкулованын мектептеги ишмердүүлүгү көпкө созулган жок. Үй-бүлөлүк шартка байланыштуу кайрадан Фрунзе шаарына көчүп келишти. Турмуштун бул сыноосуна дагы моюн сунуп, эми кайрадан чоң илимге аралашууга аракет жасады. 1964-1968-жылы Кыргыз ССРнин Илимдер Академиясынын физика жана математика институтунда кенже илимий кызматкер, [7]1968-1972-жылдары аспирантурада белгилүү илимпоз А.Алыбаковдун жетчилиги астында билимин улантып, диссертациялык эмгекти жазууга киришкен. [8]

Натыйжада, жаш окумуштуу Роза Төрөкуловна 1974-жылы физика-математика илмдеринин кандидаты деген илимий даражага ээ болгон.

Кыргыз кыз-келиндер окуу жайынын ректорунун чакыруусу менен 1977-жылы өзү бүтүп кеткен окуу жайга келип ага окутуучу болуп кабыл алынган Ошол жылдары баштап физика-математика факультетине ага окутуучу, доцент, декандын орун басары, тарбия боюнча проректорлук кызматтарды аркалаган.

Роза Айтматова эже менен алгачкы жолу Төрөкул Айтматовдун 90-жылдыгын өткөрүү мезгилинде кезиктим. Мен “Төрөкул Айтматов” аттуу документалдуу телефильмдин сценарийин жазып бүтүп, кинорежиссер Бакыт Карагулов экөбүз даректүү фильмди тартууга киришкенбиз. Ал жылы Төрөкул Айтматовду эскерүү кечелери Бишкекте, Таласта өткөргөн элек. Ошондо биринчи жолу эже менен жакындан таанышкан болчумун.

Ошол мезгилден бери Роза Төрөкуловна менен бирдикте Төрөкул Айтматовко арналган илимий конференцияларды, жолугушууларды, китеп көргөзмөлөрдү Бишкекте, Таласта, Шекерде, Түркиянын, Стамбул, Измир шаарларында өткөрүп келебиз.

Роза Төрөкуловна-көрүнүктүү мамлекеттик ишмер Төрөкул Айтматовдун өмүр жолун изилдеген инсан катары дагы коомчулукка таанылууда. Кээде Роза эже мага кайрылып, оюн-чындын тамашалап калат: “Биз Асан экөөбүз Төрөкулду изилдөөчүбүз, ал эми Мелис-Абдылдажан Акматалиев командасы менен Чыңгызды изилдөөчүлөр деп” Чындыгында эле Роза эже айткандай эле тарыхчы-илимпоз катары мени Кыргыз мамлекеттин пайдубалын биринчилерден болуп түптөөгө катышкан - Төрөкул Айтматов, Жусуп Абдрахманов, Баялы Исакеев, Абдыкадыр Орозбеков, Абдыкерим Сыдыковдордун тагдырлары кызыктырат. Ошондуктан Төрөкул Айтматов жөнүндө архивдерде топтолгон маалыматтардын көбүн изилдеп, тактап, иликтөөнү улантуудамын.

Роза Төрөкуловна акыркы жылдары “Аялдарды колдоо борбору” аттуу коомдук уюмду жетектеп келет. Кыргыз Республикасындагы жогорку окуу жайларда иштеген профессор, доцент, ага окутуучу кыз-келиндер бул Борборду уюштуруп, аны жетектөөнү Роза эжеге сунушташкан. Анткени Коомдук жетекчиси-эң биринчиден таза, чынчыл, адилет, жөнөкөй, боорукер адам болушу зарыл. Ошону менен бирге эженин баскан-турганы, орундуу сүйлөгөн сөздөрү, адилеттүү чечимдери кийинки муунга үлгү болуп келет. Роза Төрөкуловна ушундай мыкты сапаттарга ээ. Биринчи жолу Роза эже менен таанышканымда ал мага бой көтөргөн, оңой менен адам менен сүйлөшпөгөн, мүнөзү кырстай көрүнгөн. Кийинчереек коомдук иштерди уюштурууда чет өлкөлөрдөгү иш сапарларда бирге болуп Роза эженин өтө жөнөкөйлүгүн, адилеттүүлүгүн, жумшак мүнөзүн, ачыктыгын, оюндагыны бетке айткан чынчылдыгын, пикир алышууда ачыктыгын, айрыкча өзүнүн башынан өткөргөн окуяларды көркөмдөп, өтө кооздоп айтып берген артыкчыларын байкадым.

Эже берген убаданы убагында аткарууга, так жүрүүгө, иш-чараларды өтө жоопкерчиликте өткөрүүгө аракеттенүүсү биз үчүн үлгү болуп калды. Анткени эже дайыма жанындагыларга кайрылып: “Биз өткөргөн ар бир иш-чарада майда нерсе болбойт, баардыгы өтө маанилүү жана чоң жоопкерчиликте болуусу керек. Майда иш деп унутуп койсок, ошол нерсе балким эң жоопкерчиликтүү болуп калышы мүмкүн,” – элибизге уят болбойлу деген кайрылуусу, кимди болбосун жоопкерчиликке үндөгөн чакырык катары кабыл алууга мажбурлайт. “Эжени көрүп, синди өсөт”-дегенде Роза эже өзүнүн аткарган коомдук иштери менен көптөгөн кыз-келиндерге эң мыкты эже катары үлгү болууда.

Роза Айтматованын өз элине, мамлекетине жасаган ак эмгегине, кажыбас кайратуулугуна биз кийинки муундар өтө зор сыймыктануу менен жогорку баа берип, анын асыл сапаттарынан өрнөк алуубуз абзел.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын коомсуздук Комитеттинин архиви ф.10, оп.1.д.4418. л.11.
2. Кыргыз Республикасынын коопсуздук комитеттинин архиви ф.10.оп.1.д.4418 л.15-17.
3. Кыргызстан саясий архиви ф.10.оп.15.д.100.л.9.
4. Ормушев А.С. Төрөкул Айтматов – саясий террордун курмандыгы. // Кыргыз Туусу. 2013.25-июнь, №48 (23739)
5. Ормушев А.С. Аталган макалада.
6. Төрөкул Айтматов.- Бишкек, “Илим” 1993.206. (Башкы редактор. Ормушев Асан.)
7. Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер академиясынын архиви. (Р.Т. Айтматованын өздүк делосу) Ф.5.оп.6.д.6328
8. Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер академиясынын архиви. Ф.5.оп.11.д.767.

Рецензент: к.и.н. Абдрахманов Б.Ж.